

У пожовтневий час українська мова, як і інші національні мови народів СРСР, здобула не лише всі права, але й реальні умови для свого безперешкодного розвитку і розквіту в усіх функціональних стилях, що обслуговують найважливіші сфери життя суспільства. Як відомо, й до революції українська мова, попри всілякі заборони та утиски, досягла значних успіхів у становленні художнього стилю, а з другої половини XIX ст. вже можна серйозно говорити про зародження української публіцистики, наукового та офіційно-ділового стилів. Разом з тим розвиток цих книжних стилів наштовхувався на перешкоди, що чинилися політикою царизму.

Художній стиль, який у кінці XVIII ст. започаткував формування нової української літературної мови, відіграв велику роль в оформленні та розвитку всіх інших її функціональних стилів і в радянський час. Адже художній стиль сучасної української літературної мови характеризується надзвичайно розгалуженою системою зображальних засобів або, точніше кажучи, надзвичайним багатоманіттям використовуваних загальномовних засобів у специфічній образно-естетичній функції. Як і художній стиль кожної розвинутої мови ареалу європейської культури, художній стиль української мови має в наш час свої особливості версифікації, прозової мови, драматургії. У відборі і використанні мовних засобів знаходить своє відображення належність художніх творів українських радянських письменників до єдиного напрямку — соціалістичного реалізму. У художньому стилі в порівнянні з усіма іншими з найбільшою виразністю проявляється індивідуальний стиль автора. Від нього насамперед залежить система образів, характер оповіді, її композиція, тобто конкретна мовностилістична структура кожного художнього твору.

Художньо-белетристичний стиль, як відомо, багатостильовий за своєю природою, оскільки художньому зображенню підлягають усі сфери життя і діяльності людини — побутова, виробнича, громадсько-політична, офіційно-ділова, наукова та ін. Усе це стосується художнього стилю української мови, який, за висловом В. В. Виноградова, став колицею усіх інших її функціональних стилів. На тісні зв'язки художнього стилю зі стилем публіцистичним вказує вже існування такого поняття, як публіцистичність краших, ідейно вагомих творів художньої літератури. Вихід у сферу наукового стилю забезпечується доцільним, художньо виправданим використанням наукової термінології і слів, які «втягуються» до термінологічної системи текстуально — особливо через так звані «виробничі» романи, белетризовані біографії вчених, історії окремих винаходів і відкриттів і т. д. А розмовно-побутовий стиль, щоправда в обробленому, художньо-стилізованому вигляді, часто виступає на сторінках літературних творів загальним текстовим масивом. Хоча не можна ставити знак рівності між літературною мовою і мовою художньої літератури, не слід забувати і того, що художній стиль є основним зразком норм літературної мови, на який орієнтуються всі інші стилі. Критика всіх стилів у плані мовної культури, особливо газетно-публіцистичного, завжди велася з точки зору норм художнього стилю (інша справа що вона не завжди була справедливою, бо часто не враховувала специфіку і своєрідність кожного з цих стилів). Простежити за формуванням нових літературних норм у текстах художнього стилю означає, таким чином, простежити за еволюцією літературних норм загальної мови. Використовуючи діалектизми, елементи просторіччя, жаргонів, художній стиль стає одночасно і бар'єром, і своєрідними дверима на шляху їх проникнення до літературної мови. У художньому стилі в наші дні часто спостерігається оновлення експресивності виразів, що вже втратили її, розкриття прихованої (чи призабутої) внутрішньої форми слів. Процес створення яскравих індивідуальних образів відбувається поряд з їх засвоєнням усією літературною мовою, із формуванням особливого для кожної національної мови емоційного відображення дійсності. Наприклад, у зв'язку з широковідомим твором Олеса Гончара міцно зайняло своє місце в літературній мові, набувши відповідного забарвлення, діалектне слово *тронка*; Павло Тичина встановив

асоціативний метафоричний взаємозв'язок між словами *сталь* і *ніжність* (таку назву має одна з найвідоміших його поетичних збірок), Максим Рильський — між словами *троянди* й *виноград*. Пригадаймо його чудову строфу:

Ми працю любимо, що в творчість перейшла,
І музику палку, що ніжно серце тисне.
У щастя людського два рівних є крила:
Троянди й виноград, красиве і корисне.

Художній стиль дослідники протиставляють іншим стилям як більш дієслівний. Розвиток мови взагалі відзначається розвитком дієслівної синонімії, розширенням синонімічних гнізд дієслів, до яких постійно входять нові синоніми — спочатку як текстуальні, експресивні, «поетичні», а потім і як загальномовні. Саме завдяки художньому стилю дієслівна синоніміка явно випереджає синонімію прикметників. Дієслівність стилю забезпечує і розвиток синтаксичних конструкцій — речень усіх типів, сполучникових і безсполучникових зв'язків між ними, оскільки зв'язки між словесно-образними структурами в художніх творах надзвичайно складні й різноманітні, набагато складніші, ніж синтаксичні зв'язки в логічному науковому стилі. В художньому стилі, нарешті, найповніше проявляється естетична функція мови: виробляється поняття про мову сучасну, зразкову, гарну, чуттєво-конкретну.

Разом з тим, при всьому значенні художнього стилю в радянський час у зв'язку з розвитком української публіцистики — мови газет, радіо і телебачення — саме вона починає займати дедалі вагомніше місце в системі стилів літературної мови в цілому.

Дослідження мови радянської публіцистики, закономірностей її розвитку і взаємодії з художнім стилем становить одну з провідних проблем нашого мовознавства. Вивчення її створює наукову основу для поглиблених висновків про структуру національних мов, про їх динаміку і багатогранні суспільні функції, допомагає виробити конкретні рекомендації для суспільно-мовної практики, журналістської майстерності.

Працівники мовно-літературного фронту покликані забезпечити дохідливість і дієвість друкованої пропаганди. Адже розвиток радянської публіцистики нерозривно пов'язаний з вимогливим ставленням до її мовностилістичної норми, з принциповою оцінкою того, що і як ми говоримо і пишемо.

Боротьба за мир, за будівництво комунізму в нашій країні, як говорив поет-академік М. Т. Рильський, «нового прагне слова». І разом з тим це слово також прагне до певної вивіреності, стандартизації, необхідної для нормального і нормативного, повсякденного практичного вживання мови в бурхливу епоху науково-технічної революції.

У наш час посилюється процес взаємодії і взаємовпливу мов народів СРСР, стали ширшими творчі контакти мови міжнародного спілкування — російської з мовами народів СРСР, її функції в залученні всіх радянських народів-братів до культурних досягнень світової науки, культури, мистецтва.

Письменник-академік Герой Соціалістичної Праці Олесь Гончар переконливо говорить про ці нові процеси в житті мов соціалістичних націй у цікавій статті «Цвіт слова народного» (Твори: У 6-ти т. К., 1979, т. 6, с. 567): «Те, що сучасна українська мова розвивається не відрубно, не в замкнутому циклі, а в постійному творчому спілкуванні з мовами братніх народів і насамперед з мовою російською — безперечно є для неї стимулюючим фактором, активізує й поглиблює процес її внутрішнього розвитку. Людині неупередженій неважко помітити, як дедалі зростає престиж української літературної мови, і неабияка в цьому заслуга нашого красного письменства. В дореволюційні часи на мови інших народів перекладалися лише поодинокі твори українських письменників (і то була гірка історична несправедливість), сьогодні ж усе найзначніше, цікаве, талановите, що з'являється друком на Україні, привертає увагу і в інших республіках, перекладається на російську та інші братні мови».

Мова масової інформації є водночас і вагомою часткою духовної культури і дієвим засобом, що активно сприяє її розповсюдженню. Ось чому мова газети, радіо, телебачення

повинна бути зразком втілення ленінських вимог до слова. Заповіт вождя нашої преси, усім ідеологічним працівникам — постійно вигострювати своє перо, допомагати «писати історію сучасності», писати так, щоб це приносило користь практичній справі партії і робітничого класу — і в наші дні залишається основним завданням радянської публіцистики, масової пропаганди та агітації, усієї ідейно-виховної роботи партії.

Український газетно-публіцистичний стиль ще у 20-ті роки виробив основні газетні жанри, які під пером кращих журналістів і письменників набули досконалої літературної форми, сприяли дальшому становленню української літературної мови в цілому; 30-ті роки характеризуються важливими процесами подальшого збагачення публіцистики новою лексикою і фразеологією, процесами граматичного нормування і стилістичного удосконалення. Роки перших радянських п'ятирічок, соціалістична індустріалізація і колективізація, культурна революція, яка вивела найширші народні маси на шлях освіти і соціалістичної культури, — ці грандіозні зрушення в економіці, в соціальному і духовному житті народу були чинниками, що визначили розвиток власне газетно-публіцистичного стилю у його жанровому різноманітті (передова стаття, репортаж з виробництва, міжнародний огляд, інтерв'ю, виступ, замітка, хроніка трудових буднів тощо).

30-ті роки є також початком активної публіцистичної діяльності П. Тичини, М. Рильського, П. Панча, О. Корнійчука, І. Микитенка, Л. Первомайського та ін. Паралельно із збагаченням загальномовною лексикою і фразеологією мова української публіцистики поповнюється новими образними засобами, крилатими виразами, створеними видатними майстрами слова. Пріоритет у цій галузі належить П. Тичині, із творчості якого до мови публіцистики ввійшли такі крилаті вирази, як «партія веде», «чуття єдиної родини», «в сім'ї єдиний», «дружбою ми здружені», «вставай, хто серцем кучерявий», «нам своє робить», «о земле, велетнів роди!», «о прекрасний час! неповторний час!», «слава, честь більшовику!», «всім пригнобленим і бідним руку подаєм», «нам треба голосу Тараса», «стою — мов скеля, непорушний», «не той тепер Миргород», «вдарив революціонер — захитався світ» та багато інших. Максим Рильський збагатив публіцистику крилатими висловами: «нове життя нового прагне слова»; «ми — світу молодість, ми — правота людини»; «тут в *наше* обертається *моє*»; «ідуть, щоб світ востаннє розколеть На так і ні, на біле і червоне»; «знак терезів — доби нової знак»; «моя Батьківщина — це Леніна клич, це Партії голос»; «Я син Країни Рад — самої правди син!»; «Старому — тліть, новому процвісти» та ін.

Із творів Олесь Гончара у повоєнний час публіцистичний стиль збагатився прекрасними і мудрими крилатими словами, що в серці і на устах мільйонів читачів його чудових творів: «прапороносці»; «впередзорці»; «правдомовці»; «у справедливих арміях доля завжди прекрасна»; «ми не забули нічого, але багато чого навчилися»; «найвища краса — краса вірності»; «щоб світився вогник»; «передчуття океану»; «твоя зоря»; «я рядовий життя, і не більше»; «ніщо мені так не пахне, як наш степ»; «планета, цей чудовий корабель людства, потребує захисту»; «стиль нашого життя — стиль братерства»; «енергія слова — з енергії душі»; «цвіт слова народного»; «природа завжди права»; «дужий той, хто не боїться смерті»; «людство не бездітне»; «пишу сонце» та інші. Багато виражальних засобів мова сучасної української публіцистики черпає із творчості письменників-академіків — Миколи Бажана, Михайла Стельмаха, а також Ю. Яновського, О. Довженка, Ю. Смолича, П. Загребельного, Н. Рибак, Л. Дмитерка, Б. Олійника, І. Драча, В. Коротича та інших визначних майстрів слова.

Мова української преси повоєнних десятиліть свідчить про виробленість публіцистичної, суспільно-політичної, економічної та іншої термінології, про стандартизацію багатьох поширених словосполучень і виразів. Якщо в довоєнний час одна газета могла писати «про *куркулів*», «про заготівлю *шерсті*», «по дорученню» і т. д., тоді як інша писала «про *глітаїв*», «про заготівлю *вовни*», «за дорученням», то в наш час такий різнобій неприпустимий. Мова центральних республіканських газет є надійним орієнтиром і зразком для обласних і районних. Експресивність мови газети, крім згаданої емоційно забарвленої фразеології, джерелом якої є твори красного письменства, забезпечується також широким

проникненням на сторінки газет елементів живого народного мовлення або розмовної мови. На цю тему українськими лінгвістами створено ряд колективних та індивідуальних монографічних досліджень: «Мова і час» (К., 1977), «Мова сучасної масово-політичної інформації» (К., 1979), «Мовна норма і стиль» (К., 1976), «Стиль і час» (К., 1983) та ін.

Кілька слів про вивчення культури мови на Україні. Саме виникнення цього поняття, зрозуміла річ, свідчить про високий рівень розвитку сучасної літературної мови в стилістичному і нормативному відношенні. У наш час боротьба за піднесення культури мови має під собою міцний науковий фундамент: 11-томний нормативний тлумачний «Словник української мови», створений на основі шестимільйонної лексичної картотеки, відзначений в 1983 р. Державною премією СРСР, 5-томна академічна граматики, лексикологія і стилістика української мови, ряд інших важливих робіт. На цій основі тепер набагато легше давати рекомендації з питань культури мови у лекціях, у пресі, в передачах по радіо і телебаченню.

Сьогодні мова українського радянського народу потужно й широко звучить, за влучним висловом М. Рильського, «у вільнім співі всіх братерських мов».